

УДК 911.3:32

**ПЕРИФЕРІЙНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВІДДАЛЕНИХ
ДЕПРЕСИВНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ
АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ**

М. Дністрянський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Досліджено географічні контури явища периферійності соціального розвитку в Україні, яке формується віддаленістю від політико-адміністративних центрів та економічних вузлів. Проаналізовано вплив соціально-економічної периферійності на особливості географії виборів в Україні.

Ключові слова: депресивні райони, соціально-економічна периферія, електоральна активність, географія виборів.

Периферійність соціального розвитку одних територій і центральне розміщення інших є закономірним наслідком суспільно-географічних взаємин, характерним фактично для всіх часів та всіх частин світу. Різними можуть бути прояви та механізми формування таких районів і центрів. Так само закономірним є процес зміщення центрів та периферії соціально-політичного чи соціально-економічного розвитку внаслідок структурних змін в економіці та соціально-політичній сфері. Водночас явище периферійності також впливає на перебіг інших суспільних процесів, спричиняючи, зокрема, вияви економічної депресивності. З огляду на це проблема периферійності й депресивності економічного розвитку є об'єктом регіональної соціально-економічної політики держав залежно від поставлених завдань, найчастіше зумовлених необхідністю подолання великих диспропорцій, полярності у взаємовідношеннях центр–периферія.

Периферійність соціального розвитку, маючи різні характерні відмінності, визначена насамперед віддаленістю від економічних вузлів чи політичних центрів. З огляду на важливу структуроформувальну роль адміністративно-територіального устрою в територіально-адміністративній організації суспільства одним з головних чинників, який формує і водночас відображає явище периферійності, є віддаленість від найбільших адміністративних центрів, тобто в українських умовах – від обласних (регіональних) центрів. Причому за українських умов диспропорції в соціально-економічному розвитку регіональних центрів та віддалених районів виявляються особливо гостро не лише через об'єктивні передумови, але й через методологічні промахи, зокрема, через абсолютизацію в радянські часи принципу концентрації виробництва і його впровадження безпосередньо на практиці.

У загальнодержавному контексті периферійні райони виділяються не лише рівнем економічного розвитку, а й культурними орієнтаціями та соціально-політичною ментальністю, які виявлені й у деяких особливостях політичної, зокрема, електоральної активності. Задля визначення таких характерних рис необхідно окреслити загальні контури

великих периферійних територій, і шляхом зіставлення виборчих симпатій у віддалених

© Дністряньський М., 2007

84

М.

Дністряньський

та центральних територіях виявити деякі загальні тенденції. Територіальні виміри периферійності щодо політико-адміністративних центрів можна наочно виявити, якщо навколо кожного обласного центру графічно виділити ізолінії віддаленості [1]. Необхідно зважати, що за теорією центральних місць в ідеальному випадку оптимальний радіус обслуговування території, рівновеликої площі України, 25 центрами не повинен перевищувати 90–100 км. Емпіричні спостереження також підтверджують, що за сучасного рівня розвитку інфраструктури за цією межею периферійність різко зростає. Отже, аналіз віддаленості поселень від обласних центрів засвідчує, що в Україні є території, які перебувають у зоні впливу не тільки відповідного центру, а й сусіднього, а також території, що перебувають у зоні впливу лише сусіднього центру [1]. Окремо треба виділити великі території, що не входять до зони стокілометрової доступності жодного центру (Волинське Полісся, Південно-Східне Поділля, Приазов'я). В Україні нині налічують 122 райони (25% від усієї кількості), більша частина яких віддалена на 100 км і більше від обласного центру (табл. 1). Таких районів найбільше в Одеській (17), Херсонській (9), Полтавській (8), Чернігівській (8) областях, зовсім немає у Чернівецькій, Тернопільській і лише один у Хмельницькій. Значна частина цих адміністративних районів є у прикордонні, що поглиблює їхню периферійність та економічну депре-сивність. Це, зокрема, більшість віддалених районів Одеської, Волинської та Рівненської областей.

Перш ніж аналізувати вплив периферійності соціально-економічного розвитку на територіальну диференціацію електоральної активності населення України, треба зазначити, що з огляду на інерцію минулих історичних ідеологій та етнопатристичні особливості, в різних історичних областях України електоральна значущість периферійності соціально-економічного розвитку значно відрізняється. Тому спочатку виділимо територіальні особливості електорально-політичних настроїв населення віддалених територій у межах ядра української етнічної території, де визначальним є етнічно український чинник. Однак незважаючи на це, помітні історико-географічні відмінності виявлялись і тут у всіх виборчих кампаніях в аспекті підтримки політичних сил головних ідеологічних орієнтацій (комуністичної, соціалістичної, ліберальної, національно-демократичної) та в аспекті значущості ролі так званого адмінресурсу. Причому успішність застосування адмінресурсу у віддалених районах хоча загалом порівняно вища, проте залежить від рівня сформованості ідеологічних симпатій та ступеня протестної налаштованості, яку, відповідно, можуть різко зменшити різні соціальні виплати.

Зіставлення результатів останніх виборчих кампаній засвідчує, що віддалені сільські райони в межах історичного ядра України виявляють більшу інерційність в ідеологічних переорієнтаціях, але залежно від регіональних особливостей. Зокрема, віддалені сільські райони Галичини більше орієнтуються на консервативні національно-демократичні та націоналістичні кола, тоді як в обласних центрах і прилеглий окрузі виявляються порівняно більші симпатії і до ліберальних, і до радикальних українських політичних сил. Підтримка національно-демократичних політичних сил 2002 р. також була диферен-

ційована між обласними центрами та віддаленою сільською місцевістю. Наприклад, саме в обласних центрах Західної України та м. Києві найбільшу частку голосів одержав блок Ю. Тимошенко, підтримка якого у віддаленій місцевості, з огляду на панівні симпатії до “Нашої України”, була порівняно незначною. Водночас у центральних регіонах периферійна сільська місцевість виявила симпатії до лівих політичних сил (соціалістичних і комуністичних). І якщо підтримка селянами Соціалістичної партії з огляду на її ліво-

Перелік адміністративних районів України, більша частина яких віддалена від обласного центру більше ніж на 100 км

Область	Адміністративні райони
Автономна Республіка Крим	Чорноморський, Роздольненський, Красноперекіпський, Ленінський
Вінницька	Ямпільський, Крижопільський, Піщанський, Тростянецький, Чечельницький, Бершадський, Теплицький
Волинська	Любомльський, Шацький, Старовижівський, Ратнівський, Любешівський, Камінь-Каширський
Дніпропетровська	Петропавлівський, Покровський, Апостолівський, Широківський, Криворізький
Донецька	Першотравневий, Олександрівський, Краснолиманський
Житомирська	Олевський, Овруцький, Народицький
Закарпатська	Рахівський, Тячівський, Міжгірський
Запорізька	Мелітопольський, Якимівський, Приазовський, Приморський, Бердянський, Куйбишевський, Розівський
Івано-Франківська	- - - - -
Київська	Поліський, Сквирський, Тетіївський, Володарський, Ставищенський, Таращанський, Богуславський
Кіровоградська	Гайворонський, Ульяновський, Голованівський, Новоархангельський, Онуфріївський
Луганська	Сватівський, Троїцький, Білокуракинський, Новопсковський, Марківський
Львівська	Турківський, Сколівський
Миколаївська	Казанківський, Кривоозерський, Врадіївський, Первомайський, Арбузинський, Доманівський, Братський
Одеська	Ренійський, Ізмаїльський, Болградський, Кілійський, Тарутинський, Арцизький, Татарбунарський, Кодимський, Балтський, Котовський, Красноокнянський, Ананьївський, Фрунзівський, Миколаївський, Савранський, Ширяївський, Любашівський
Полтавська	Глобинський, Семенівський, Оржицький, Гребінківський, Пирятинський, Чорнуський, Лохвицький, Гадяцький
Рівненська	Зарічянський, Дубровицький, Рокитнівський, Володимирецький
Сумська	Конотопський, Кролевецький, Шосткинський, Ямпільський, Середино-Будський
Тернопільська	- - - - -
Харківська	Дворічянський, Куп'янський, Борівський, Ізюмський, Барвінківський, Близнюківський, Лозівський
Херсонська	Високопільський, Нововоронцовський, Великогорогачицький, Великопетиський, Горностаївський, Нижньосірогозький, Іванівський, Новотроїцький, Генічеський
Хмельницька	Славутський
Черкаська	Уманський, Христинівський, Монастирищенський, Жашківський, Маньківський, Тальнівський

Чернівецька	- - - - -
Чернігівська	Семенівський, Новгород-Сіверський, Коропський, Бахмацький, Ічнянський, Срібнянський, Прилуцький, Варвинський

Дністрянський

лівоцентристську ідеологію, українське культурне обличчя природна, то інерційні симпатії до Комуністичної партії, навпаки, тимчасові. Тут позначається невдоволення сучасним соціально-економічним становищем, яке за інерцією порівнюють з деякими перевагами 70-х років, що, відповідно, пов'язують з владою комуністів. Тому, наприклад, на виборах до Верховної Ради України 2002 р. комуністи в сільській місцевості центрально-східної Полтавської обл. набрали 15–20%, а у східній Луганській – від 20 до 55% (причому в сільських районах зі значним переважанням етнічно українського населення – 20–30%, зі значною часткою етнічних росіян – 35–55%) [3]. Однак у перспективі дистанціювання українського селянства більшої частини України від Комуністичної партії з огляду на її маргіналізацію, догматизм, російське культурне обличчя і великоросійські імперські амбіції неминуче зростатимуть. Про це, зокрема, свідчить і поступове зменшення на виборах 2004 р. підтримки у сільській місцевості лідера комуністів П. Симоненка порівняно з рівнем підтримки керівника Соціалістичної партії О. Мороза. Загалом за об'єктивними передумовами українська сільська місцевість Центральної і Центрально-Південно-Східної України – це природне середовище поступового розширення підтримки українських національно-демократичних та лівоцентристських сил, але за умови налагодження тісних взаємозв'язків, насамперед з сільською інтелігенцією, та реального відстоювання цими політичними силами інтересів селян. Це частково виявилось під час президентських виборів 2004 р., у ході яких віддалені сільські райони Центральної України переважно підтримали В. Ющенка. Наприклад, за даними ЦВК, у другому турі виборів президента України в Лохвицькому окрузі у межах Полтавської обл. В. Ющенко підтримало понад 73% громадян, тоді як в одному з найбільших індустріальних центрів – м. Кременчук – лише 52% громадян. Отже, проголошення В. Януковичем 2004 р. ідеї надання російській мові статусу державної за всіма ознаками не було сприйняте населенням віддалених районів не лише в Західній Україні, але й у Центральній. Хоча, очевидно, позначилось тут і несприйняття українським селом кримінального минулого В. Януковича.

В інших історико-географічних областях також виявляються характерні риси електоральної активності громадян у віддалених районах. Наприклад, у межах Тернопільської обл. в північних, історично волинських, районах на виборах президента 1999 р. дещо більше голосів (близько 10%), ніж у середньому по області (4,8%), набрав лідер комуністів П. Симоненко. Порівняно більше тут проголосувало за В. Януковича на виборах 2004 р., однак різниця вже значно зменшилась. Так само в межах Чернівецької обл. збереглася диференціація між буковинськими та віддаленими історично північнобессарабськими районами, які дещо менше підтримують українські національно-демократичні партії та їхніх лідерів. Наприклад, за даними ЦВК, у другому турі виборів президента України 2004 р. за В. Ющенка у Сторожинецькому окрузі (історична Північна Буковина) проголосувало 84,6% виборців, а в Хотинському (історична Північна Бессарабія) – значно менше – 74,8%.

Порівняльний аналіз результатів другого туру виборів 2004 р. за територіальними округами виявив й інші географічні внутрішньорегіональні особливості. Зокрема, більше

довір'я до владних структур, а відповідно і можливим є вплив адмінресурсу у віддалених поліських районах, причому в межах усіх областей – Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської і Сумської, що пояснюють як дещо нижчим рівнем етнонаціональної самосвідомості українського населення, ніж в інших частинах зазначених регіонів, так і комунікаційною віддаленістю, що є одним з чинників

ПЕРИФЕРІЙНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

87

депресивності соціально-економічного розвитку. І якщо, наприклад, на виборах президента України 2004 р. в межах західної та центральної частини Українського Полісся опозиційний кандидат В. Ющенко переміг, але з порівняно меншою перевагою, ніж в інших частинах відповідних областей, то в межах поліських районів Сумської обл. поступився провладному кандидату В. Януковичу. Водночас населення віддаленого гірського Рахівського району Закарпатської обл., виділяючись високою українською національною самосвідомістю, підтримує українські національно-демократичні сили на виборах усіх рівнів порівняно з населенням центральної частини цього регіону.

Особливо значним був вплив адмінресурсу на останніх парламентських та президентських виборах у віддалених районах східної і південної частини України [4]. Зокрема, важливу роль і підготовленість адмінресурсу Донеччини підтвердили парламентські вибори 2002 р. (саме (і лише) у цьому регіоні провладне об'єднання "За єдину Україну" одержало перемогу), і вибори президента України 2004 р., що відобразилось не лише у високих відсотках, поданих за провладного кандидата В. Януковича, а й у мінімізації підтримки лідера комуністів, що з огляду на історичні ідеологічні уподобання виглядає неприродно, тоді як обласні центри півдня і сходу, з огляду на більшу частку інтелігенції, студентства, надавали порівняно більшу підтримку українським національно-демократичним силам. Досить значною тут є і частка прихильників ліберальних поглядів. На-приклад, саме (і лише) у Херсонському окрузі в другому турі президентських виборів 2002 р. перемогу здобув В. Ющенко. Порівняно з іншими частинами областей вищою була його підтримка і в Запоріжжі та Одесі.

Однак через відсутність стійких ідеологічних переконань характерною особливістю електоральної поведінки населення великих міст Східної і Південної України є нестабільність і нестійкість підтримки різних політичних сил, внаслідок чого зростають можливості використання адмінресурсу. Зокрема, на парламентських виборах 1998 р. в урбанізованій Дніпропетровській обл. відносну перемогу (понад 35% голосів) одержала "Троада", яка на той час уже виступала як опозиційна сила, використовуючи окремі елементи національно-демократичної ідеології та опираючись на попередні адміністративні зв'язки її керівників. Проте вже 2002 р. національно-демократичні сили в містах цього регіону набрали лише понад 10% голосів. Так само у м. Запоріжжя 1998 р. досить значну підтримку (близько 20%) одержали національно-демократичні партії, зокрема, "Народний рух", "Реформи і порядок" (певну роль зіграли тут і особисті впливи керівників), але вже на наступних виборах підтримка блоку "Наша Україна" зменшилася майже удвічі. На парламентських виборах 2002 р. відносну перемогу в Західному Донбасі (віддаленій східній частині Дніпропетровської області) одержав блок Ю. Тимошенко значно завдяки підтримці Незалежної профспілки гірників України [2]. На президентських виборах 2004 р. вплив адмінресурсу в південних і східних регіонах на підтримку В. Януковича вже став вирішальним і в сільській місцевості, і у великих містах, де, до того ж, важливу роль відіграла політична активність російської етнічної групи.

Зіставлення результатів кількох виборчих кампаній засвідчує, що середовище віддалених районів Південної і Східної України також може певною мірою підтримати національно-демократичні сили і відповідні ідеологічні принципи, одночас за сприяння місцевих органів влади й у варіантах, що передбачають сильну соціальну підтримку сільської місцевості, тоді як населення великих міст Південної і Східної України більше готове сприймати українську національну ідею в ліберальній формі.

І парламентські вибори 2002 р., і президентські вибори 2004 р. підтвердили, що у віддалених районах компактного розселення невеликих етнонаціональних меншин сьогодні більше довіряють владним структурам (і відповідно, більшим є вплив адмінресурсу) та лівим партіям і менше підтримують українські національно-демократичні сили. Наприклад, на виборах президента 2004 р. у Герцаївському окрузі Чернівецької обл. (більшість населення – етнічні румуни) у другому турі за В. Ющенко проголосувало, порівняно з іншими районами, найменше виборців. Подібна ситуація й у місцях компактного розселення угорців і румунів Закарпатської області. Помітне недовір'я до українських національно-демократичних сил і важлива роль адмінресурсу виявились і в місцях компактного розселення болгар, гагаузів, молдован та росіян у Південній Бессарабії (Одеська обл.), де в другому турі виборів 2004 р. найбільшу в області підтримку було надано провладному кандидату В. Януковичу. Зокрема, у Болградському окрузі (більшість населення – етнічні болгари) за В. Януковича проголосувало понад 85%. Водночас вплив порівняно більшої частки етнічних українців у північних віддалених районах Криму щодо підтримки опозиційних національно-демократичних сил простежується ще дуже мало: провладний кандидат В. Янукович одержав тут у другому турі підтримку на рівні середньорегіональних значень.

Отже, внутрішньорегіональні відмінності електоральної поведінки населення України виявлятимуться й надалі з огляду на вплив багатьох чинників, у тому числі й з огляду на периферійність соціально-економічного розвитку, що потребує детального соціального моніторингу електоральних настроїв. А щодо стратегії внутрішньогеполітичної боротьби, то важливо, щоб політичні сили, які прагнуть реалізувати ідею України як цілісної української національної держави, не лише опиралися на ідеологічні симпатії і протестні настрої, а й зважали б на конкретні соціальні потреби населення віддалених територій, на значний потенціал територіальної організації державної влади і місцевого самоврядування.

-
1. *Дністрянський М. С.* Україна в політико-географічному вимірі. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – С. 158–160.
 2. *Регіональний портрет України.* – К., 2003. – С. 59.
 3. *Сіра С. В.* Україна партійна. Політико-географічний вимір. – К., 2004. – С. 117.
 4. *Томенко М.* Законодавча, виконавча та судова влади України до і після виборів 2002 року // *Універсум.* – 2002. – № 9–10.

**PERIPHERY IN SOCIAL DEVELOPMENT OF DISTANT
DEPRESSIVE REGIONS OF UKRAINE AS FACTOR OF ELECTORAL ACTIVITY
OF POPULATION**

M. Dnistrianskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

Geographical outlines of periphery phenomenon in social development far from political administrative centers and economical nodes of Ukraine have been researched. Influence of social and economical periphery on peculiarities of geography of Ukrainian election has been analyzed.

Key words: depressive region, social economical periphery, electoral activity, geography of election.

Стаття надійшла до редколегії 08.09.2006
Прийнята до друку 27.09.2006